A. no. 3.

(३)

संहितावलौ आषाढयोगाध्याय

ज्योतिष

संगता प्रीती

यदूनंभवतिर

लितमधिकमतामुपैत्याधिकंमासक्रति तद्वृद्धिस्तस्यधान्या
देतस्मिन्वर्षेवृद्धिर्भवति तत्रजायते मन्त्रोस्मिन्भवति
येनवलाअभिमंत्रणीयेत्यर्थः तथाचस्तमासस्तंक्रि
तायाम् तलिताधिकास्तिनामन्येद्युर्यदधिकंभवति
बीजम् आषाढपौर्णमास्यां तद्वृद्धिः तत्र मं त्रो
यम्॥ ॥अथ मेव मंत्र माघ माफ॥ ॥
स्तोतव्यासंत्रयोगेनमत्पादेवीसरस्वती दर्शयिष्यसि
सत्यं यत्सत्यंसत्यव्रतास्यसियेनसत्येनचंद्रार्कौग्रहज्योति
र्गणास्तथाउत्तिष्ठन्तीहपूर्वेणपश्चादस्तंव्रजन्ति च य
त्सत्यंसर्वदेवेषुयत्सत्यंब्रह्मवादिषु यत्सत्यंत्रिषु
लोकेषु तत्सत्यमिहदृश्यताम् ब्रह्मणोऽङ्कितासि
त्वमादित्येतिप्रकीर्तिताकाश्यपीगोत्रतश्चैवनामतो

विश्रुतास्तु लोकास्तवेति मात्रलाग्नेनेन मन्त्रयोगेन
महस्तोतव्यास्तवनीयासत्यासत्यस्वरूपासास्वतीस्त्री
२ हे सत्ये सत्यरूपे सत्यं परमार्थवदर्शयिष्यामि यस्माद
सितंसत्यव्रतासत्यमेवव्रतंयस्याः चंद्रार्कौ शशिसूर्यौ
यस्याश्चान्येभौमादयः तथा ज्योतिर्गणज्योतिषां तारा
णांगणस्वरूपायेन सत्येन पूर्वेण पूर्वसंपादिष्टप्रति
ष्ठन्ति उदयं यान्ति इहास्मिंल्लोके तथा पश्चात्पश्चिमा
यां दिशि पतनं व्रजन्ति अस्तमयं यान्ति यथा सर्वेषु देवे
षु यत्सत्यं यश्च ब्रह्मवादिषु सत्यं परं ब्रह्म ये वदन्ति
त्रिषु लोकेषु भूर्भुवस्स्वरादिषु यत्सत्यं तत्सत्यमि
हास्मिन्कलाकर्माणि दृश्यन्ताम् तं ब्रह्मलोकमलजस्य
उदिता नतयाः अस्तिभवस्ति तथा आदित्याश्च दि

तेरपत्यं इत्येवंप्रकाराप्रकीर्तिताकथिता गोत्रतः
काश्यपीकाश्यपसगोत्राणामतस्तज्ज्ञयात्तुलाइति
चविश्रुताख्याता॥ ॥अथतुलायालक्षणज्ञानमा
हन्तौसंचतुस्सूत्रकसन्निबद्धंषडंगुलंशिक्यक
कवस्त्रमस्याः सूत्रप्रमाणंचदशांगुलानिषडेवक
लोभयशिक्यकवस्त्रमस्याः सूत्रप्रमाणंचदशांगु
लानिषडेवकलोभयशिक्यमध्ये अस्यास्तुलायाः
शिक्यकवस्त्रलोमंकार्यम् यत्रस्थितानिद्रव्याणि
परिछिद्यन्ते तच्छिक्यकवस्त्रम् तच्चतुस्सूत्रक
सन्निबद्धंचतुर्भिस्सूत्रैस्तन्तुभिः सन्निबद्धंसंलग्नं
कार्यम् तच्चशिक्यकवस्त्रंषडंगुलंप्रमाणंयैः १
सूत्रैस्तद्बध्यते तेषांप्रमाणंदशांगुलानि उभय
म

शिक्यमध्ये शिक्यद्वयस्यान्तः कल्याश्वं षडंगुलं कार्यं
३ म् कल्याशाखेन यष्मणस्तत्रै लाद्वध्यते तेषां प्रमाणं
दशांगुलानि उदयशिक्यामध्ये शिक्यद्वयस्यान्तः क
ल्याश्वं षडंगुलं कार्यम् कल्याशाखेन यष्मणस्तत्र
मुच्यते कथं तत्र द्रव्यानि परिक्षेप्यानीत्याह ॥ या
म्यशिक्ये कांचनं सन्निवेशं षड्व्याण्युत्तरं हूनि वे
वतीये : कोष्ठे : स्पृष्टिभिस्ताः से सुवृष्टिकीनामध्यमा
चोत्तमा च दर्भैर्नागगोष्ठयाधाज्यलोप्नाल्हाभूपा
स्तिकके नद्विजाध्यः तद्वदेशा वर्षमासादिस्य शेषद्र
व्याण्यान्यद्रूपस्थितानि याम्यदक्षिणे शिक्ये कांचनं
सुवर्णसन्निवेशंसंस्थापनीयम् शेषाणि सर्वद्रव्याणि
तथाश्च बहूनि पानीयानि उत्तरशिक्ये सन्निवेश्यानि एत

दुक्तं भवति सुवर्णं यदा परिक्षिप्यते तदा दक्षिणेविनि
वेशयेत् अन्यानि सर्वाण्युत्तर इति तोयैर्जलैः कौप्यैः
कूपसंभवैः वृद्धिमद्भिः हीनावृष्टिर्भवति सरिद्भिः नादे
र्यैर्जलैः वृद्धिमद्भिर्मध्यमावृष्टिर्भवति नातिबद्धा
नात्यल्पा तथा सारसैस्तरः संभवैः वृद्धिमद्भिर्जलै
रुत्तमाप्रधानावृष्टिर्भवति केचिद्वृद्धिर्हीनामध्यमा
चोत्तमाचेति पठन्ति सस्यानां वृद्धिर्भवति नचैतत्तथो
भवम् दन्तैः नागाइति नागाः करिणो दन्तैर्विच्छिन्नैः
परिक्षेप्याः गोरूप्याद्याश्च गौम्नागावः रुप्याः अश्वाः आ
दियरुणाः खरकरभक्षागलमेषाः एते सर्वएवलो
म्नापरिक्षेप्याः हेम्ना सुवर्णेन भूपाराजानाः परिक्षेप्याः
सिल्यकेनमधूच्छिष्टेन द्विजाः याब्राह्मणास्तस्त्वारो व

८

र्णाः ब्राह्मणाः क्षत्रियवैश्यशूद्राः देशा मध्यदेशाद्यन्तयः
वर्णाएप्रष्टाणि यथेष्टानि मासा वर्षान्तस्थाः दिशश्च पूर्वा
द्याः शुभाशुभज्ञानार्थं यद्दत्तिल्यकेनैव परिछेद्याः
शेषाण्यप्युक्तानि यानि द्रव्याणि तान्यात्मरूपस्थितानि
स्वयमेव परिछेद्यानि धान्यदीनारादीन्यपि च ॥ ॥ हैमी
प्रधाना रजतेन मध्या तयोस्तुलाभे विहिरेण कार्या ॥
विद्धः पुमान्येन शरेण सा वा तुला प्रमाणेन भवेद्वि
तस्तिः हैमी सौवर्णतुला प्रधानोत्तमा रजतेन रूप्येण
या क्रियते सा मध्या न शुभा नाप्यशुभा तयोस्तु वर्णयो
रूप्योरलाभे अभावे सति विनिरेण कार्या विहिरकाष्ट
मयी कर्तव्या अथवा येन शरेण पुना पुमान्पुरुषः क
श्चिद्विद्धोभिन्नः सा वा तुला कार्या तस्माच्छरादित्यर्थः

यो३

साचतुलाप्रमाणेनवि तस्तिनद्वादशांगुलानिभवतीति ॥
गुण्यतुलेनांगुभागुभज्ञानमारु हीनस्यनाशोभ्य।
यिकस्यवृद्धिः तुलेनतुलस्यतुलितं तुलायाम् एतन्तु
लाकोशारुस्यप्रमुकंप्राजेशयोगोयिनरोविरुध्यात् तु
लायांतुलितस्यपरिछिन्नस्यद्रव्यस्यहीनस्यनाशः तु
योवाह्योवक्तव्यः अधिकस्यवृद्धिः तुलेनसमेनतुलस्य
समम् नरुनिर्वृद्धिः तथाचगर्गः येषांप्रणम
तेसर्वेतेषांभवन्तिनसमम् येषांतुह्रियतेसारंतेषां
नाशंविनिर्दिशेत् समानितुसमानिस्युस्तुलयातु
लितानितु तथाचपराशरः तथाचपराशरः सारं
भैभसिसस्यानांराज्ञांचविजयोधिकेनादेयमग्रमा
सम्पत्कनीयस्यवलोदकेयस्यांदिशिभवेत्माल्पम

म्लानं शुचिगंधिमान् तस्मात्द्विज्ञविज्ञानीयाद्व्रतां शिवम
नामयमिति एतत्तुलाकोशं तुलाभांडागारं रफस्पर
मंतु स्पष्टमुक्तं कथितम् नरोमनुष्यः प्राज्ञेशायोगेमि
नकेवलमाषाढयोगेतुलाकोशं चिंतयेत् कारये
५ द्यावत् प्राज्ञेशयोगेरोहिणीयोगेपिकारयेत् अस्मि
न्योगत्रयेमिमासयग्रहाणामवस्थितानांशुभ दाशुधिमा
सकेसतिविशेषविधानमाह॥ ॥स्वातावाषाढास्व
यरोहिणीषुपापग्रहायोगगतान शस्ता:यात्तंत्रयो
गद्वयमप्ययोष्यय याधिमासोद्विगुणीकरोति स्वा
तौस्वातिसंयुक्तेचंद्रे आषाढासोत्तराषाढायुक्तेवाप्य
रोहिणीसंयुक्तेचन्द्रे एतेषुत्रिषुयोगेषुपापग्रहाभौ
मसौरारादकेतवोयोगगतास्तत्रस्थितानशस्ता

नष्टुभद्रा:॥ ॥तथाचगर्ग: योगै:पापैकृपकृतै:प्र
जानामशुभंभवेत् दुर्भिक्षाद्युष्ठिमकरान्सौम्यैसौ
भिक्षमादिशेत् तथाचपराशरः॥ ॥शुक्रबुधवृ
हस्पतिसंयोगै: शुक्रधान्यतिलकुञ्जविनाश:रोहि
णीसममनमिंदोमस्तुभिक्षदोमहष्ठिकरम् यदाय
स्मिन्कालेएतेषांयोगानामधिमासोद्विगुणीकरोति
द्वितीयोधिमासकोषाढाख्योभवति तदातस्मिन्का
लेयोगद्वयंरोहिणयाषाढाख्यंपुपेष्यलाभ्याह्यम्॥
एतदुक्तंभवति यदाद्वावाषाढौभवत: तदापोष्य
मासद्वयोपद्वयंयाह्यम् द्वितीययस्मिन्योगमल
रूपलादनादरणकार्यइत्यतदुक्तंयोगद्वयमसी

न्य

त्ति नराधिमासाद्द्विगुणीकरोति द्वावधिकमासके

नसद्भवतीत्यर्थः स्वातियोगस्यसामान्यविवि

६ तत्वाद्योगद्वयमित्युक्तम् अन्यथायोगत्रयंभवति

अ त्रयोगत्रयमध्याद्रोहिणीयोगस्यविशेषमाह

त्रयोपि योर्गस्सदृशाः फलेन यद्यानराबाधमसंश

येन विपर्ययंयन्ति रोहिणीजं फलं तदेवान्य

(२) द्विकं निगद्यम् त्रयोपिस्वात्याषाढारोहिणीयोगाय

दाफलेनसदृशाः तुल्याभवन्ति नराशुभंफलम

शुभंवाअसंशयेन सन्देहं विनाजायं वाक्यंवक्त

व्यम् त्रिभिरेवशुभैरतिशुभम् अशुभैरत्यशुभमि

त्ति फलानांवैसदृशंविपर्ययाः फलानि पर्ययेन्त्या

दृष्टोभिन्नफलेसति यन्नैरोहिणीशुभंअशुभं फलं अ
शुभंवाअदृष्टवनिगाद्यंवजत्यन्त् ग्रथीनत्वाद्योगादृष्टंयंफ
लंनबाधईति अथाष्टस्तदिक्तवातफलमाह नि
ष्पन्निरग्निकोपोवृष्टिर्मध्यायमध्यमाश्रेष्ठाबकुजल
पवनाःशुभाशुभाश्चपूर्वादिभिःपवनैःपूर्वाद्यास्तदि
गुष्टस्तपवनैर्वातैः क्रमेणेतानिफलानि तत्रपू
र्वस्यांदिशियदिवातोवहति तदानिष्पन्निस्तस्यांनो
भवति तस्यानिसर्वाणिनिष्पद्यन्ते अग्निकोपोग्नि
भयमाग्नेय्याम् वृष्टिर्मध्या अल्पल्पादक्षिणस्याम्
मध्यमावृष्टिर्नैऋत्याम् श्रेष्ठाप्रधानावृष्टिःपश्चिमा
याम् बकुजलपवनाप्रभूतोदका प्रभूतवाताबाय
व्याम् शुष्टापरिपूर्णाअतिशोभनोत्तरस्याम् शुभाश्च

तिश्रेयस्करी प्रश्नानां दृष्टिरिति रोहिणीयोगवायुश्च
२ वंदित्वथत्ते फलानीत्युक्तत्वात्पुनः करणं निष्पत्तिः को
पइत्याधिकं शिष्यभ्रान्तिनिराशाय कृतमिति॥ ॥ ॥
भट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृतौ आषाढयोगाध्या
यः षड्विंशः॥ ॥ ॥

संहिता विवृतौ (आषाढ़ायोगाध्या
by Bhattotpala
181.4